

RATIO DECIDENDI –
ЄДНІСТЬ ТА СТАЛІСТЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ*

Практика Європейського суду з прав людини

ВИТЯГ ІЗ РІШЕННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ВІД 24 ЛИСТОПАДА 2011 Р.
У СПРАВІ “ЗАГОРОДНІЙ ПРОТИ УКРАЇНИ”**

4 серпня 2004 р. заявник став учасником дорожньо-транспортної пригоди, в якій його автомобіль зіткнувся з іншим автомобілем. Наступного дня у зв'язку з цією подією щодо заявника було порушено кримінальну справу.

9 листопада 2004 р. заявник підписав з паном М. договір про надання юридичних послуг у зазначеному вище кримінальному провадженні. Пан М. мав повну вищу юридичну освіту та власну юридичну практику, але не мав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

16 листопада 2004 р. слідчий допустив пана М. до участі у справі як захисника.

5 серпня 2005 р. Димитровський міський суд Донецької області провів попередній розгляд справи та вирішив повернути справу на додаткове розслідування на тій підставі, що у процесі досудового слідства право заявника на захист було порушено.

Суд зазначив, що відповідно до ст. 44 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) захисником може бути адвокат та інший фахівець у галузі права (термін, що використовується для позначення практикуючих юристів з повною вищою освітою, які не є адвокатами), але право останніх на здійснення повноважень захисника мало бути передбачено спеціальним законом. Оскільки на той момент закону, який надавав би право бути захисником у кримінальному провадженні такому практикуючому фахівцеві у галузі права, як пан М., не було, постановою слідчого про допуск такого фахівця до справи була незаконною, а отже, право заявника на захист було порушене. Суд повернув справу на додаткове розслідування за участю адвоката.

Із такими висновками суду першої інстанції погодилися суди всіх інстанцій.

www.pravoua.com.ua

* Витяг із рішення Європейського суду з прав людини від 24 листопада 2011 р. у справі “Загородній проти України”, сформований Л. Сидоровою.

У відповідь на касаційну скаргу, яку заявник подав до Верховного Суду України (далі – ВСУ) та в якій стверджував, *inter alia*, що його право на вільний вибір захисника було порушене, ВСУ зазначив: “Не заслуговують на увагу й доводи касаційної скарги засудженого про те, що було порушено його право на захист, оскільки суд, відмовляючи у задоволенні клопотання засудженого, обґрунтовано зазначив, що відповідно до вимог ст. 44 КПК України захисником допускається особа, яка має свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю в Україні, а у М. такого свідоцтва не було”.

Заявник, звернувшись до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) із заявою, скаржився на те, що національні органи незаконно відмовили йому у праві вільного вибору захисника та що, відповідно, судовий розгляд у його справі був несправедливим у порушення п. 1 ст. 6 та пп. “с” п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

ЄСПЛ зазначив, що скарга заявника не є явно необґрунтованою у розумінні пп. “а” п. 3 ст. 35 Конвенції та має бути визнана прийнятною.

Оскільки вимоги п. 3 ст. 6 Конвенції слід розглядати як конкретні аспекти права на справедливий судовий розгляд, гарантованого п. 1 ст. 6, їх слід розглядати разом (див., серед багатьох інших прикладів, рішення від 23 квітня 1997 р. у справі “Ван Мехелен та інші проти Нідерландів” (*Van Mechelen and Others v. the Netherlands*), п. 49, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-III, с. 711).

ЄСПЛ повторив, що хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвокатом не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду (див. рішення у справі “Кромбах проти Франції” (*Krombach v. France*), заява № 29731/96, п. 89). Особа, проти якої висунуті кримінальні обвинувачення, яка не бажає захищатися особисто, повинна бути в змозі скористатися юридичною допомогою за власним вибором (див. рішення від 16 квітня 2009 р. у справі “Ханжевачкі проти Хорватії” (*Hanzevadki v. Croatia*), заява № 17182/07, п. 21). Проте це останнє право також не може вважатися абсолютним і, таким чином, національні суди можуть не прийняти вибір особи, коли існують відповідні та достатні підстави вважати, що того вимагають інтереси правосуддя (див. рішення від 25 вересня 1992 р. у справі “Круассан проти Німеччини” (*Croissant v. Germany*), п. 29). Ба більше, законодавча вимога щодо наявності у захисника юридичної освіти не є порушенням зазначеного вище положення (див. рішення від 19 лютого 2009 р. у справі “Шабельник проти України” (*Shabelnik v. Ukraine*), заява № 16404/03, п. 39).

У цій справі право заявника на вільний вибір свого захисника було обмежене, оскільки захисник за його вибором був юристом, але не мав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

На думку ЄСПЛ, таке обмеження права на вільний вибір захисника саме по собі не порушує питання за пп. “с” п. 3 ст. 6 Конвенції, оскільки певна юридична кваліфікація може вимагатися для забезпечення ефективного захисту особи (див. рішення від 20 січня 2005 р. у справі “Майзіт проти Росії” (*Mayzit v. Russia*), заява № 63378/00, п. 68) та безперешкодного функціонування системи правосуддя (див. рішення у справі “Мефтах та інші проти Франції” (*Meftah and Others v. France*), заяви № 32911/96, № 35237/97 та № 34595/97, п. 45).

Однак, як стверджував заявник, вже у листопаді 2000 р. таке обмеження було визнано неконституційним і відповідне національне законодавство мало бути приведенне у відповідність до рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ).

У червні 2001 р. було запроваджено зміни до національного законодавства, але, як стверджувалося Урядом, необхідним було проведення додаткових законодавчих заходів.

ЄСПЛ зазначив, що національні органи не стверджували, що виправданням для обмеження права заявника на вибір захисника були інтереси правосуддя. ЄСПЛ вважав, що, навіть якщо припустити, що обмеження, як стверджував Уряд, було наслідком незавершеності процесу приведення кримінально-процесуального законодавства у відповідність до рішення КСУ, така ситуація тривалої невизначеності відповідних положень національного законодавства залишається.

Постанова Пленуму ВСУ, ухвалена у 2003 р., не забезпечила послідовного та одноманітного застосування законодавства.

Раніше ЄСПЛ уже зазначав, що втручання у конвенційні права не може вважатися законним тільки через відсутність будь-якого законодавчого положення, якому воно може суперечити. Саме по собі втручання повинно мати достатнє підґрунтя у національному законодавстві, щоб запобігти свавіллю (див., *mutatis mutandis*, рішення від 27 листопада 2008 р. у справі “Свершов проти України” (*Svershov v. Ukraine*), заява № 35231/02, п. 48, та рішення від 18 лютого 2010 р. у справі “Гарькавий проти України” (*Garkavyu v. Ukraine*), заява № 25978/07, п. 74).

На думку ЄСПЛ, залишаючи питання обмеження права на вільний вибір захисника невирішеним протягом тривалого часу, державні органи створили ситуацію, що є несумісною з принципом юридичної визначеності, закріпленим Конвенцією та який є одним з основних елементів верховенства права (див., *mutatis mutandis*, рішення від 2 листопада

2010 р. у справі “Штефаніца та інші проти Румунії” (*Stefanica and Others v. Romania*), заява № 38155/02, п. 31).

Отже, право заявника на вільний вибір захисника було обмежено у спосіб, що є несумісним із вимогами пунктів 1 та 3 ст. 6 Конвенції.

Правові позиції Верховного Суду

Господарська юрисдикція

ПРО ПРЕДМЕТНУ ЮРИСДИКЦІЮ СПОРУ ЗА ПОЗОВОМ ПРО СТЯГНЕННЯ НАДМІРНО СПЛАЧЕНИХ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ*

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) гарантує, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Поняття “суд, встановлений законом” включає в себе, зокрема, таку складову, як дотримання усіх правил юрисдикції та підсудності.

Відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, що справляються в Україні, порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права й обов’язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження та обов’язки їх посадових осіб під час адміністрування податків, а також відповідальність за порушення податкового законодавства врегульовані Податковим кодексом України (далі – ПК України). Ним визначаються, зокрема, функції та правові основи діяльності контролюючих органів і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну фінансову політику, а також умови повернення помилково та (або) надміру сплачених грошових зобов’язань і пені.

За змістом ст. 43 ПК України помилково та (або) надміру сплачені суми грошового зобов’язання підлягають поверненню платнику відповідно до цієї статті та ст. 301 Митного кодексу України (далі – МК України), крім випадків наявності у такого платника податкового боргу. Повернення помилково та (або) надміру сплачених грошових зобов’язань платникам податків здійснюється з бюджету, у який такі кошти були зараховані.

* Витяг із постанови Великої Палати Верховного Суду від 4 грудня 2018 р. у справі № 910/23482/17, сформований Л. Сидоровою.